

Гречаник О. Є., викладач кафедри
наукових основ управління та
психології ХНПУ імені
Г. С. Сковороди

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ АКМЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті уточнено критерії, показники, рівні сформованості акмеологічної компетентності вчителя, упорядковано систему діагностичних методик для визначення рівнів акмеологічної компетентності вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: акмеологічні знання; критерії; показники; акмеологічний критерій; акмеологічний рівень.

Аннотация. В статье уточнено критерии, показатели, уровни сформированности акмеологической компетентности учителя, упорядочено систему диагностических методик для определения уровней акмеологической компетентности учителя в системе последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: акмеологические знания; критерии; показатели; акмеологический критерий; акмеологический уровень.

Abstract. The article clarified the criteria, indicators, levels of formation of acmeological competence of the teacher, system of diagnostic methods for determining levels of acmeological competence of the teacher in the system of postgraduate teacher training are ordered.

Key words: acmeologic knowledges, criteria, indicators, acmeological criterion; acmeological level.

Постановка проблеми. Вивчення акмеологічної компетентності тільки останнім часом знаходиться в полі зору науковців, оскільки акмеологія — молода наука, яка виникла наприкінці ХХ сторіччя. У наш час активно розробляються питання акмеологічного підходу до управління навчальними закладами, мотивації акмеологічної компетентності, розвитку акмеологічного середовища як важливого чинника професійно-педагогічної підготовки сучасного вчителя.

У зв'язку з цим набула значення проблема формування акмеологічної компетентності вчителя, а отже, визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості акмеологічної компетентності педагога.

Зв'язок з програмами і темами. Матеріал, представлений у статті, пов'язаний з науково дослідною тематикою Інституту післядипломної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Метою статті є уточнення критеріїв, показників, рівнів сформованості акмеологічної компетентності вчителя, упорядкування діагностичних методик для виявлення рівнів сформованості АК вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Розробка проблем акмеологічної компетентності (АК) здійснювалася переважно в державних службовців (А. Деркач, В. Зазикін, С. Макаров та інші), керівників загальноосвітніх навчальних закладів (А. Фоміних та інші). Однак у психолого-акмеологічних дослідженнях зустрічаються роботи, які містять передумови безпосереднього вивчення акмеологічної компетентності вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти.

Так, О. Темрук, досліджуючи розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки, брала до уваги загальний рівень, мотивацію досягнення, ставлення до свого Я (Я-концепція), почуття громадського обов'язку, життєву установку, здатність до

психологічної близькості з іншими людьми. При цьому дослідницею виявлялися рівні: незадовільний, задовільний, високий, дуже високий.

У дослідженні Л. Рибалко [2], присв'яченому виявленню акмеологічних засад професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя, критерії та показники підбиралися так, щоб вони відбивали структурно-функціональні й змістові компоненти процесу підготовки майбутнього вчителя до професійно-педагогічної самореалізації: мотиваційно-ціннісний (пізнавальний інтерес до розкриття і реалізації власного потенціалу в процесі засвоєння основ педагогічної діяльності, спрямованість мотивації на досягнення акме в професії вчителя, ціннісні орієнтації на розвиток самості, досягнення акме); змістово-процесуальний (якість засвоєння знань: повнота, системність, дієвість, гнучкість, універсальність професійно-педагогічної самореалізації, які забезпечують розвиток акме); рефлексивно-коригувальний (уміння здійснювати рефлексію, коригувати, самооцінка власних потенційних можливостей, здатність до саморозвитку, збереження акмеологічної позиції). У науковій праці А. Коваленко [1] уточнено критерії акмеологічної позиції майбутніх учителів у фаховій підготовці з відповідними показниками, як: *мотиваційно-ціннісний; когнітивний; діяльнісний; особистісно-рефлексивний.*

У дисертації Т. Сущенко виділено три критерії: мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний.

Дослідниця Х. Шапаренко, формуючи професійну компетентність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на засадах акмеологічного підходу, визначила такі критерії та показники: мотиваційно-цільовий (мотиваційна спрямованість професійних інтересів і потреб, педагогічна спрямованість на досягнення вищих щаблів професійної компетентності); змістово-процесуальний (якість професійно-педагогічних знань і розвиненість умінь, які забезпечують формування професійної компетентності); рефлексивно-оцінювальний (наявність умінь здійснення самоаналізу і самооцінювання, прагнення до самовдосконалення);

креативний (здатність до саморозвитку власних можливостей та творчого перетворення дійсності з метою різнобічного розвитку дітей).

Проте саме в ракурсі дослідження рівнів сформованості акмеологічної компетентності вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти, на наш погляд, є недостатнім. І ця проблема потребує досконалого дослідження задля того, аби вчителі та керівники навчальних закладів мали змогу визначати рівні АК і планувати свій подальший професійний розвиток.

Результати дослідження. Основою уточнення критеріїв і показників слугували: зміст складових акмеологічної компетентності вчителя (мотиваційно-ціннісної, когнітивно-пізнавальної, діяльнісно-поведінкової); процеси інтегрування знань і вмінь з психології, педагогіки, акмеології, педагогічної акмеології; результати проведених методик з метою виявлення рівня сформованості акмеологічної компетентності вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти.

Критерії — це деяке мірило оцінки змін у стані об'єкта дослідження, а показники — характеристики, що дозволяють судити про зміни, що відбуваються. Критерії мають відповідати таким вимогам: бути об'єктивними, містити найбільш суттєві моменти явища, що досліджується, охоплювати типові сторони явища, формулюватися ясно, коротко, точно, вимірювати саме те, що має перевірити дослідник.

Показники фіксують певний стан чи рівень розвитку досліджуваної реальності за виділеним критерієм.

Інтегративний внутрішній критерій сформованості акмеологічної компетентності: сформованість її структурних компонентів — виявляється через інтегративний зовнішній критерій: ефективність самоактуалізації, самовдосконалення та самореалізації в різних сферах життєдіяльності.

При цьому інтегративним показником сформованості акмеологічної компетентності є ефективне визначення й розв'язання задач і проблем різного рівня складності у сфері самоактуалізації, самовдосконалення й

самореалізації за різних умов життєдіяльності, тобто акмеологічних задач і проблем.

Критерій акмеологічний — міра професіоналізму суб'єкта, продуктивності його діяльності, розвитку професійних якостей і властивостей. Бувають інтегральними, конкретними і детальними. Показники акмеологічні — характеристики міри продуктивності діяльності, розвитку особистісно-професійних якостей та властивостей суб'єкта діяльності як професіонала (В. Зазикін). Рівень акмеологічний — характеристика досягнення суб'єктом праці високого рівня професіоналізму особистості й діяльності (А. Деркач).

Виходячи із зазначеного вище, ми виділяємо критерії та показники сформованості акмеологічної компетентності вчителя (див. табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та показники сформованості акмеологічної компетентності вчителя

Критерії	Показники	Методики
Акмеологічна спрямованість	Потреби в досягненнях, мотивація успіху й уникнення невдач, мотив влади, ціннісні орієнтації, спрямованість учителя на «справу», «себе», «взаємини», «дотримання інструкцій»	Тест-опитувальник виміру потреби в досягненнях (Ю. Орлов), методика діагностики особистості на мотивацію успіху й уникнення невдач (Т. Елерс), методика «Мотив влади», методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), тест «Управлінська ситуація та спрямованість керівника»
Акмеологічні знання	Повнота, гнучкість, характер засвоєння знань (репродуктивний, реконструктивний, творчий) з акмеології, педагогічної акмеології, акмеологічної компетентності, педагогічної майстерності, професіоналізму вчителя, теорії самовдосконалення (самовиховання) та знань про способи формування акмеологічної компетентності учнів, подолання вікових криз професійного становлення вчителя	Формули, бесіда з метою виявлення у слухачів розуміння ними суті акмеологічної компетентності і потреби в її формуванні, тестові завдання з психолого-педагогічних дисциплін, завдання для самостійної та індивідуальної роботи зі слухачами, реферати, навчальні проекти, презентації
Акмеологічні вміння	Конструктивні — кваліфікований добір, композиція та інтегрування акмеологічного і педагогічного змісту навчальної інформації, проектування власної педагогічної діяльності та поведінки, саморозвитку Організаторські — розкривати і мобілізувати власні зусилля в будь-яких ситуаціях, успішно виконувати педагогічну роботу з метою саморозкриття прихованих можливостей Комунікативні — будувати такі міжособистісні взаємини в колективі, що рухають кожну людину до акме, швидко й безконфліктно адаптуватися	Навчальні завдання з психолого-педагогічних дисциплін, тести, акмеологічні задачі та завдання, педагогічні ситуації з акмеологічним наповненням, кросворди, есе, ділова гра

	до конкретних умов праці, що заважають формуванню акмеологічної компетентності вчителя Гностичні — пізнавати власні можливості та розмірковувати про способи професійно-педагогічного зростання, оцінювати результати власної діяльності та самовдосконалення	
Здібності, що сприяють або заважають просуненню особистості до акме	Схильність до ризику, подолання проявів тривожності, стиль поведінки в конфліктних ситуаціях, розвиток емпатії, формування лояльності співробітника до організації, здібність до самооцінки	Методика виявлення схильності до ризику (Г. Шуберт), методика дослідження проявів тривожності (Дж. Тейлор), методика дослідження поведінки в конфліктних ситуаціях (К. Томас), методика дослідження емпатії (І. М. Юсупов, Є. М. Нікіреєв), оцінка лояльності співробітника до організації (Л. Г. Почебут), вивчення загальної самооцінки (запитальник Г. Казанцевої)

На основі виділених критеріїв і показників, аналізу практичного досвіду роботи зі слухачами, проведеного тестування за методиками, розробленими вченими, а також за авторською методикою, було уточнено рівні сформованості акмеологічної компетентності вчителя.

На *високому рівні* вчитель має яскраво виражену акмеологічну спрямованість, яка виявляється в стійкому інтересі до професії вчителя, самоосвітньої діяльності, самопізнання, самовдосконалення своєї особистості та професійної діяльності. У вчителя чітко сформовані емоційно-спонукальні чинники самоосвітньої діяльності: високий рівень вимог і домагань; висока потреба в досягненнях, усвідомлення їх значущості для цікавого й насиченого життя; потреба в успіху в педагогічній діяльності, низький рівень мотивації до уникнення невдач. Результати педагогічної діяльності відрізняються оригінальністю, унікальністю. Педагог намагається вдосконалювати як педагогічну діяльність загалом, так і окремі її елементи. Віддає перевагу результатам діяльності порівняно з процесом. Заради досягнення успіху готовий до ризику, але ризикує виважено й обдуманно. Створює сприятливі умови для досягнення акме учнями. Не переоцінює свої можливості. Приймаючи рішення, уникає зайвої авторитарності й надмірності, прислухається до порад колег, які мають значні успіхи в педагогічній діяльності. Має сформовану систему ціннісних орієнтацій, серед яких цінності професійної самореалізації визнає дуже важливими.

Зорієнтований на інтереси справи, які не шкодять особистим інтересам. Учитель має високу якість акмеологічних знань, що виражається в повному розумінні суті акме, акмеологічної компетентності, творчому застосуванні знань у нестандартних ситуаціях. Учитель має розвинуті акмеологічні вміння: проектувати майбутню педагогічну діяльність, поступово ускладнюючи завдання; висувати близькі, середні та далекі цілі діяльності; приймати рішення про досягнення акме, визначаючи при цьому способи діяльності; набувати високих досягнень у професійній діяльності; аналізувати власні поведінські характеристики та відповідно до отриманих результатів коригувати свою поведінку; безконфліктно адаптуватися до умов, що заважають розвитку акмеологічної компетентності; визначати можливість виникнення криз професійного й особистісного розвитку та обирати шляхи їх подолання. Має розвинуті комунікативні вміння. Цілеспрямовано розвиває свої акмеологічні здібності. Самооцінка адекватна. У конфліктних ситуаціях поводить себе виважено, намагається розв'язувати проблеми шляхом співпраці.

На *середньому* рівні акмеологічна спрямованість учителя виражена недостатньо, що виявляється нестійким, ситуативним інтересом до проблем професійного вдосконалення, самопізнання, самоосвітньої діяльності. Нечітко сформовані емоційно-спонукальні чинники самоосвітньої діяльності: учитель не висуває високих вимог до себе, до інших, до умов праці, рівень домагань середній. Наявна потреба в досягненнях, в успіху педагогічної діяльності, але зайва тривожність, боязкість невдач перешкоджає іноді досягненню високих результатів. Педагог не має яскраво вираженого прагнення до досягнення акме у професійно-особистісному розвитку. Недостатньо усвідомлює важливість цінностей професійної самореалізації. Учитель потенційно готовий долати будь-які перешкоди заради досягнення успіху, але зайва тривожність й обережність і недостатньо розвинені якості, такі як самостійність, активність, ініціативність, відважність, заважають досягати значних результатів у педагогічній діяльності та професійному зростанні. Виявляє обережність під час розв'язання психолого-педагогічних

та акмеологічних завдань, не може самостійно формулювати акмеологічні проблеми. За певних обставин може шукати причини відмовитися від виконання важкого та відповідального завдання, перегляду ціннісних орієнтацій, відкладання на деякий час прийняття важливих рішень, а також може переносити прийняття рішень, які є його прерогативою, на інших осіб, на вищі рівні менеджменту. Якість акмеологічних знань середня, характер засвоєння — конструктивний. Педагог знає основні акмеологічні терміни та поняття, але не завжди правильно та творчо їх використовує в нових ситуаціях. Частково володіє акмеологічними вміннями: чітко визначає близькі та середні цілі діяльності, але випробовує утруднення та потребує допомоги під час складання перспективного плану професійного розвитку; намагається самостійно приймати рішення про досягнення акме, однак не визначає при цьому способів діяльності; недостатньо володіє способами аналізу та корекції власної поведінки; адаптується до нових умов праці поступово; може передбачити виникнення криз професійного й особистісного розвитку, але не здатний самостійно обрати шляхи їх подолання. Акмеологічні здібності потребують удосконалення. Комунікабельний, але іноді виявляє надмірну впевненість у правильності своєї думки або позиції (завищена самооцінка), або навпаки, поступається власними інтересами, йде на поступки (занижена самооцінка).

На *низькому* рівні в учителя відсутня акмеологічна спрямованість, прагнення до успіху, потреба в досягненнях, натомість наявна висока мотивація до уникнення невдач. Не приділяє належної уваги самоосвітній діяльності, питанням самовдосконалення, самопізнання, оскільки не вважає свою професію цікавою, престижною, не використовує її як засіб розвитку своєї особистості й діяльності. Учитель виявляє надмірне захоплення чужими порадами, орієнтується повністю на чужу думку, не має власної позиції або зовсім не відстоює її щодо подолання проблем професійно-особистісного розвитку. Цінності професійної самореалізації не сформовані. Уникає прийняття самостійних рішень, відмовляється від виконання складних та

оригінальних завдань. Самооцінка неадекватна, високий рівень тривожності, готовності до невиправданого ризику або повна відсутність бажання ризикувати. Учитель має низькі показники особистісно-професійного розвитку, цільові орієнтири розмиті, не знає, чого прагне, має низький рівень домагань. Акмеологічні знання відсутні, не розуміється на основних акмеологічних поняттях і термінах. Акмеологічні вміння та здібності не розвинуті. Часто вчитель знаходиться в стані збудливості, неврівноваженості, дратівливості, емоційного виснаження через високу нервову напругу, відсутність навичок самопізнання та саморегуляції, самовідновлення. Не володіє способами створення атмосфери довіри, взаємоповаги, переважно дотримується авторитарного стилю, виявляє надмірне прагнення відстояти свої інтереси на шкоду іншим або зовсім нехтує особистою думкою, байдуже ставиться до прийняття рішень відносно професійної діяльності. Має низький рівень комунікабельності та емпатії, що виражається в невмінні встановлювати доброзичливі взаємини з оточуючими, нерозумінні психічних станів інших людей.

Висновки. Отже, критеріями сформованості акмеологічної компетентності вчителя є акмеологічна спрямованість, акмеологічні знання, акмеологічні вміння, здібності, що сприяють або заважають просуненню особистості до акме. Критерії виявляються через низку якісних ознак — показників, відповідно до міри прояву яких можна робити висновки про більший або менший ступінь виразу критерію. Рівні сформованості АК учителя — високий, середній, низький — характеризують різний ступінь сформованості компонентів АК.

Обов'язковим перспективним напрямом дослідження є розгляд питання щодо реалізації педагогічних умов, які сприяють підвищенню рівня акмеологічної компетентності вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти.

Література

1. Коваленко Г. С. Етапи формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя / Г. С. Коваленко // Проблеми трудової та професійної підготовки : зб. наук. праць / НПУ ім. М. П. Драгоманова. — К., 2009. — Вип.4. — С. 52–57.
2. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : монографія / Л. С. Рибалко. — Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. — 442 с.
3. Тюмасева З. И. Словарь справочник современного общего образования : акмеологические, валеологические и экологические тайны / З. И. Тюмасева, Е. Н. Богданов, Н. П. Щербак. — СПб. : Питер, 2004. — 464 с.